

Natalija Kukoska, Yüksek Lisans¹

Hakikat Hakkı ve Hakikat Komisyonları*

Özet

Bu makale ilk olarak hakikat hakkının uluslararası hukuk alanındaki kaynaklarını ve hukuki statüsünü belirlemeye çalışacak. Bunun için de makalede, geçiş dönemi adaleti alanına girilerek, geçmişteki ağır ihlallere ilişkin hakikati bilme hakkı kavramının evrimi takip edilecek. Bu hakkın, silahlı çatışma ya da baskıcı rejimler sonrası ağır insan hakları ihlallerinin açığa çıkartılması ve araştırılması amacıyla başvurulmuş bir hak olarak kolektif karakterine olduğu kadar, yasama ve yargılama sürecindeki ayrıksı karakterine de dikkat çekilecek.

Anahtar Kelimeler: Hakikat, hak, geçiş dönemi adaleti, hakikat komisyonu, mağdurlar, hafıza, anlatı

1. Hakikat hakkının yasal kavramsallaştırması ve hakikat komisyonlarının ortaya çıkışı

Hakikat hakkı, ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda ortaya çıkışından itibaren kendisini yasal olarak “bir hukuki norm ile bir anlatı yöntemi arasında bir yerlere”² konumlandıran belirsiz bir statü edindi. Devredilemez ve özerk bir hak³ olarak ilan edilmesine rağmen önde gelen uluslararası otoriteler bu hakkı “henüz uluslararası bir sözleşmeyle açık ve tartışmasız bir şekilde geçerli kılınmamış ve bir norm olarak yerleşmemiş, yeni geliştirilmekte olan bir ilke”⁴ olarak tanımlamıştır. Çeşitli yorumlar hakikat hakkını, haklar sınıflandırmasındaki kademesini düşürerek “üçüncü nesil” insan haklarından sayar, “daha doğru bir sınıflamayla *lex ferenda* [ç.n. olması gereken/gelecek hukuk]”, esnek hukuk⁵

* İngilizce orijinalinden *Hafıza Merkezi* adına Ekin Sanaç tarafından çevrilmiştir.

¹ Ss. Cyril ve Methodius Üniversitesi, Iustinianus Primus Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim ve Araştırma Görevlisi, Doktora öğrencisi, Makedonya.

² Y. Naqvi, “Uluslararası Hukukta Hakikat Hakkı: Gerçek mi Kurgu mu”, *Kızıl Haç Uluslararası Dergisi*, Sayı 88, No.862, Haziran 2006, s. 273.

³ BM İnsan Hakları Konseyi, *BM İnsan Hakları Konseyi: Hakikat Hakkı, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi Raporu*, 7 Haziran 2007, A/HRC/5/7, <http://www.refworld.org/docid/46822ce22.html> [erişim tarihi 4 Mayıs 2014]

⁴ Juan E. Mendez, “Hakikat Hakkı”, *Uluslararası Suçlar ve Temel İnsan Haklarının Ağır İhlallerinde Cezasızlığı Dizinlemek: Siracusa Konferansı Bildirileri 17-21 Eylül 1998, St. Agnes, Erés, 1998* içinde, s. 264; alıntılardan Yasmin Naqvi, “Uluslararası Hukukta Hakikat Hakkı: Gerçek mi Kurgu mu”, *Kızıl Haç Uluslararası Dergisi*, Sayı 88, No.862, Haziran 2006, s. 263.

⁵ Theodor Meron, “Bir Uluslararası İnsan Hakları Hiyerarşisi Üzerine”, *Amerika Uluslararası Hukuk Dergisi*, Sayı 80, 1986, G. Duffin, “Geçmiş Hakikatler ve Güncel Adalet: Geçiş Döneminde Hakikat Hakkı” içinde, *Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Uluslararası Çalışmalar ve Diplomasi Yüksek Lisansı*, Londra Üniversitesi, Londra, 2010, s. 9.

olarak tanımlar. “Uluslararası hukukta hakkın parametrelerini tanımlayan ve doğrudan hakka ilişkin belirgin bir anlaşmanın”⁶ yokluğu, Yasmin Naqvi’nin, “hakikat hakkına hiçbir uluslararası enstrümanda *kendi başına yer* verilmemiştir; ki verilseydi bu, hakikat hakkının bir hukuk kaynağı olarak tanımlanması için iki olasılık olduğu anlamına gelebilirdi: Teamül hukukunda bir hak olarak hakikat hakkı veya genel bir hukuk ilkesi olarak hakikat hakkı,”⁷ argümanı ile bağdaştırılabilir.

Bu makale, varlıklarının yasal zeminini oluşturan temel hak olan hakikat hakkıyla doğrudan ilişkili ve ayırt edici bir görevi bulunan hakikat komisyonlarının çalışmalarına yakından bakmaya çalışacak. Adli takibatla kıyaslandığında hakikat komisyonlarının öne çıkan özelliklerinden biri *unutulmuş yerlerin unutulmuş mağdurlarıyla* ilgili olmasıdır. Geçiş dönemindeki her toplumda, temel geçiş dönemi adaleti mekanizmaları devletin uluslararası insan hakları hukuku karşısındaki yükümlülükleriyle yakından ilgilidir. Bu devlet yükümlülüklerinin her biri uluslararası hukuktan kaynaklanır ve belirli bir hakla ilişkilidir. Bu minvalde, “ağır insan hakları ihlallerinin mağdurları ve faillerinin araştırılarak belirlenmesi yönünde açık bir taahhüt” yaratır, ki bu da “hakikat hakkı” ya da diğer adıyla “hakikati bilme hakkına” tekabül eder.⁸ Hakikat hakkı üniter bir yapıya sahip değildir çünkü hem bireysel hem toplumsal boyutlar içerebilir. Hakikat hakkının bireysel boyutu, her ne kadar bu hakkı düzenleyen her sözleşmede çeşitli boyutları farklı şekillerde tanımlansa da, sayısız insan hakları organında güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. “Hakikat hakkı”nı (ya da hakikati bilme hakkını) tesis eden pratik, ilk olarak İnsan Hakları Komitesi’nin ve İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi (1969) altında kurulan danışma organlarının çalışmasıyla ortaya çıktı. Bu organlar “zorla kaybetmenin direkt mağdurları olan kaybedilenlerin yakın akrabalarının, yakınlarının akıbetini bilememekten kaynaklı yaşadıkları ızdırabı, kendi başına zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı bir davranış olması nedeniyle uzun zamandır söz konusu sözleşmenin bariz bir ihlali olarak tanımlar.”⁹ Buradan hareketle devlet otoritelerinin mağdurlara ne

⁶ A.g.e.

⁷ Y. Naqvi, “Uluslararası Hukukta Hakikat Hakkı: Gerçek mi Kurgu mu”, *Kızıl Haç Uluslararası Dergisi*, Sayı 88, No.862, Haziran 2006, s. 254.

⁸ Pek çok devlet yükümlülüğü ve onlarla bağlantılı haklarla ilgili tam bir inceleme Birleşmiş Milletler’in resmi organlarıncı yayımlanan şu dokümanlarda bulunabilir: L. Joinet, “Cezasızlıkla Savaş Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi için İlkeler,” BM doc. E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev. 1 (1997) [Joinet İlkeleri] Birleşmiş Milletler uzmanı Diane Orentlicher tarafından “Cezasızlıkla Savaş Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi için Güncellenmiş İlkeler” raporu için 2005’te güncellenmiştir, BM doc. E/CN.4/2005/102/Add. 1; ve “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk İhlali Mağdurları için Tazmin ve Telafi Hakkı Üzerine Temel İlkeler ve Kılavuz” içinde, GA res. A/C.3/60/L.24 ekinde [Bassiouni İlkeleri].

⁹ *Tüm boyutlarıyla cezasızlıkla mücadelede devletlerin yerel kapasitesini geliştirmek için iyi örnekler üzerine bağımsız bir çalışma ve tavsiyeler*, Prof. Diane Orentlicher, E/CN.4/2004/88, İnsan Hakları Komisyonu, 27 Şubat 2004, s. 6-7.

olduğunu araştırmak ve yakınlarını akıbetleri hakkında bilgilendirmek zorunda olduğu ortaya çıkıyor. Amerika Sözleşmesi altındaki güncel içtihat, zorla kaybetme dışındaki ağır insan hakları mağdurlarının birinci dereceden akrabalarının da resmi soruşturmalar hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir.¹⁰

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de ilk olarak 1998 yılında zorla kaybetme vakaları hakkında verdiği kararlarda tesis ettiği bir içtihadı bulunmaktadır. Hükümetlere karşı verdiği bu kararlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, devletlerin, yaşamsal tehdit oluşturan koşullar altındaki mağdurların akıbetini ve kaybolanların kalıntılarını ortaya çıkarabilecek etkili bir soruşturma yürütmemesi nedeniyle zorla kaybetme mağdurlarına ilişkin bilgi sağlayamamasını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin işkenceyi, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleyi veya cezalandırmayı yasaklayan 3. Maddesinin ihlali olarak değerlendirmiştir. Mahkeme aynı zamanda devletin zorla kaybedilenlerin yakın akrabalarının özel ve aile hayatına saygı hakkını (Madde 8) da ihlal ettiğini ve zorla kaybetmenin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünün (Madde 2) usul yönünden sürekli ihlali anlamına geldiğini de belirlemiştir.¹¹

Hakikat hakkı, uluslararası insan hakları denetleme mekanizmalarının (sözleşme denetim organları) yanı sıra sayısız ulusal ve bölgesel mahkeme tarafından da pek çok kez yorumlanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun 2005 tarihli ve "Hakikat Hakkı" başlıklı kararıyla da bir insan hakkı olarak onanmıştır.¹²

Hakikat hakkı aynı zamanda Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme'de de zımni olarak kapsanmıştır.¹³ Buna benzer olarak, ailelerin kayıp yakınlarının akıbetini bilme

¹⁰ a.g.e.

¹¹ Aynı sözleşmenin 1995 yılında Bosna'nın Srebrenitsa kentinde gerçekleştirilen katliamla ilgili bir davadaki yorumunda Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi, Sırp yetkililerinin, "anamlı ve etkili bir soruşturma yürütmemeleri" de dahil olmak üzere "başvuranları yakınlarının gerçek akıbetine ve nerede olduklarına ilişkin bilgilendirmemeleri" nedeniyle 3. Maddeyi ihlal ettiklerine hükmetti. Denetleme organları ayrıca kişilerin yakınlarının kaderini bilme hakkını diğer temel haklara bağladı. *Srebrenitsa* davasında, Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi, Sırp devletinin kaybolan yaklaşık 7.500 kişinin akıbetlerini ortaya çıkartmak konusundaki başarısızlığının, 3. Maddenin yanı sıra, başvuranların özel ve aile hayatlarına saygı hakkını da ihlal ettiğine hükmetti. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir devletin "yaşamsal tehlike arz eden koşullarda kaybolan kişilerin" "nerede olduklarını ve akıbetlerini açıklığa kavuşturmak amacıyla" etkili bir soruşturma yürütmedeki başarısızlığının, yaşam hakkının (Madde 2) usul yönünden devam eden ihlalini oluşturduğuna karar verdi. A.g.e., s. 7.

¹² 2005/66 sayılı "Hakikat Hakkı" Kararı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin, "hakikat hakkı"nın uluslararası hukuktaki yasal temelini, var olan kapsamını ve içeriğini belirleyen; devletler tarafından uygulanan iyi örneklerini bulup etkili uygulanması için tavsiyeler geliştiren bir çalışma yapılması talebi üzerine hazırlanmıştır.

¹³ Sözleşme, Genel Kurul'un 20 Aralık 2006 tarihli ve A/RES/61/177 sayılı kararıyla yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşme'nin 24(2). Maddesi "Her mağdurun, ağır insan hakları ihlallerinin devlet tarafından etkin bir şekilde soruşturulması, kayıp ya da zorla kaybedilen yakınlarının akıbeti hakkında bilgilendirilme, devlet yetkililerinin kaybetme ve diğer ağır ihlallere ilişkin yürüttükleri

hakkı da daha önce uluslararası insancıl hukukun, 1949 Cenevre Sözleşmesi'nin Ek 1 Protokolü'nün 32 ve 33. Maddelerinde¹⁴ olduğu gibi, ilgili hükümlerinde ve İnsan Hakları Komisyonu'nun Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 7. Maddesinin ihlalinin hakikat hakkını ihlal anlamına geleceği kararında tanımlanmıştır.¹⁵

“Bu hak işkence, soykırım, yasadışı ve keyfi infazlar gibi tüm ağır veya sistematik insan hakları ihlallerini kapsadığını iddia edecek kadar insan hakları hukukuna nüfuz etmiştir. Avukatlar tarafından işkenceye, zalimce insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye maruz bırakılmama hakkına, çocuk haklarına, ailenin korunması hakkına ve barış hakkına bağlanmıştır.”¹⁶

Daha sonra 2007 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden hakikat hakkının iyi uygulamalarına ilişkin bir rapor hazırlamasını talep etmiştir.¹⁷ “Rapor, ağır insan hakları ihlallerinde ve insan hakları hukukunun ağır ihlallerinde hakikat hakkının, Devletin insan haklarını koruma ve garanti etme, [ihlal halinde] etkin soruşturma yürütme ve etkili tazmin ve telafi sağlama görevi ve zorunluluğu nedeniyle, dokunulamaz ve otonom bir hak olduğu sonucuna varmıştır.”¹⁸

Yukarıda belirtildiği gibi, hakikat hakkının aynı zamanda, sistematik insan hakları ihlallerine ilişkin hakikatin “kolektif” (veya toplumsal) olarak bilinmesi hakkını doğuran kolektif bir boyutu da vardır. Hakikat hakkının kolektif boyutu, hakkı faillerin ortaya çıkartılması ve mümkünse cezalandırılmaları için toplumsal bir mekanizma olarak kategorize eden Amerikalar Arası Komisyon'un içtihatlarından ortaya çıkmıştır. “Amerikalar Arası Komisyon hakikat hakkının

soruşturmadaki gelişmelerden haberdar edilme, kaybedilen kişinin mezarının bulunması halinde ‘kalıntıları’ alma ve suçun faillerini bilme hakkı vardır” demektedir. Bkz: M. Freeman, *Truth Commissions and Procedural Fairness*, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York, 2006, s. 6-7.

¹⁴ Madde 32, 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmesi Ek Protokolü ve Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması (Protokol 1), 8 Haziran 1977 ile ilgili.

¹⁵ Hakikat hakkının kapsamlı içeriği nedeniyle, “hakikat hakkının (ya da hakikati bilme hakkının) ihlali, başka hakların yanı sıra, işkence yasağının, özel ve aile hayatına saygı hakkının, yaşam hakkının, etkin onarım hakkının ve tazmin hakkının da ihlali olarak kabul edilmiştir. Ancak pek çok insan hakkında olduğu gibi, hakikat hakkı da muhtemelen mutlak değildir. Daha geniş kamu yararı gözetilerek sınırlandırılabilir.” A.g.e. s.8.

¹⁶ G. Duffin, ‘Past Truths and Present Justice: The Right to Truth in Transition’, *MA International Studies and Diplomacy of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Londra, 2010, s.9.

¹⁷ İnsan Hakları Konseyi'nin İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden “Haziran 2007'deki beşinci oturumunda incelenmek üzere hakikat hakkına ilişkin yasama, yürütme ve ilgili diğer alanlarda alınan tedbirleri, hakkın toplumsal boyutlarını, üye devletlerin, ilgili hükümetler arası ve hükümet dışı kurumların görüşlerini de dikkate alarak ve ulusal ve uluslararası iyi uygulamalarını da dahil ederek bir izleme raporu hazırlamasını talep eden” 2/105 numaralı kararı.

¹⁸ BM İnsan Hakları Konseyi, *BM İnsan Hakları Konseyi: Hakikat Hakkı, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu*, 7 Haziran 2007, A/HRC/5/7, <http://www.refworld.org/docid/46822ce22.html> [erişim: 4 Mayıs 2014].

bir başka boyutunun daha altını çizer: Ağır ihlallere ve bu ihlallerin gerçekleştiği koşullara ilişkin tüm bilginin kamusal olması –ki bu da ağır insan hakları ihlallerinin tazmini hakkının elzem bir parçasıdır.”¹⁹ Bu da bizi hakikat hakkının, İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi’nin tanıdığı hakların (Madde 25) korunmasına ilişkin önemli ve yerinde bir tazmin aracı sağladığı sonucuna götürür.²⁰

Şu ana kadar tartışılanlardan, hakikat hakkının bireysel mahiyetinin “hukuk sistemi içinde ve insan hakları organlarınca belirlenen (mağdur yakınları için) kişisel ve olaya özgü onarım gerektiren tekil insan hakları ihlallerince” belirlendiği; aynı hakkın toplumsal yönünün ise insan haklarının kitlesel ihlalinde sonradan kurulan hakikat komisyonlarının çalışmalarıyla ya da BM ve Güvenlik Konseyi Kararlarınca belirtilen diğer formel soruşturmalarda ortaya çıkartılan “nedenler ve sonuçların etraflıca araştırılması gerekliliğinden” kaynaklandığı sonucunu çıkartabiliriz.²¹

Bu makalenin ele aldığı konuları daha detaylıca incelemek amacıyla, hakikat komisyonlarının geçiş dönemi adaleti hedeflerini gerçekleştirebilmek için ayırıcı bir alan sağlaması nedeniyle “benzersiz” bir mekanizma olduğunu savunan ılımlı yaklaşımı²² değerlendireceğiz. Bu ılımlı yaklaşım, istisnai bir şekilde mağdur ihtiyaçlarını gözeten ve hesap verebilirlik normunu teşvik eden hakikat komisyonlarını, geçiş dönemi toplumlarında insan hakları ve demokrasiyi geliştirmede en etkili araç olarak görür.²³ Hakikat komisyonları “yapılan yanlışları açığa çıkartmak için tekil soruşturma süreçleri gerektiren ve bulguları, belirlenen ritüelleriyle resmi bir şekilde kamuyla paylaşılan” mekanizmalardır.²⁴ Hakikat komisyonu sürecine failerin ve mağdurların katılımı elzemdir. “Faillerin suçlarının teşhirinin kendisi bile, ‘itibarını düşürme’, toplumun kınama ve dışlamasına maruz bırakma gibi yollarla olduğu kadar bireysel itiraflar gibi cezanın niteliklerini belirleyen yollarla da gayri resmî bir cezalandırma şeklidir.”²⁵ Dolayısıyla ılımlı yaklaşım, hakikat komisyonları aracılığıyla

¹⁹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi 2002 yılındaki pek çok kararında, hakikat hakkının tam olarak sağlanması ve bu hakla ilgili ciddi yaralar açan olayların tekrarlanmasını önlemek için toplumun geçmişteki ihlallere ilişkin hakikati bilme hakkını vurgulamıştır. Amerikalılar Arası Komisyon’a benzer bir şekilde Mahkeme de, mağdur yakınlarının ve toplumun bu yaralarla ilgili hakikatleri bilme hakkının ağır insan hakları ihlallerinin “tazmini için önemli bir ölçüt” oluşturduğuna hükmetmiştir. *Tüm boyutlarıyla cezasızlıkla mücadelede devletlerin yerel kapasitesini geliştirmek için iyi örnekler üzerine bağımsız bir çalışma ve tavsiyeler*, Prof. Diane Orientlicher, E/CN.4/2004/88, İnsan Hakları Komisyonu, 27 Şubat 2004, s. 7-10.

²⁰ A.g.e.

²¹ Y. Naqvi, “The Right to Truth in International Law: Factor Fiction?”, *International Review of the Red Cross*, Sayı 88, No. 862, Haziran, 2006, s. 260.

²² T. D. Olsen., L. A. Payne., ve G. A. Reiter, “The Justice Balance: When Transitional Justice Improves Human Rights and Democracy”, *Human Rights Quarterly* 32, 2010.

²³ A.g.e.

²⁴ R.Teitel, *Transitional Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 89- 90.

²⁵ “Hakikat kimilerince adli kovuşturma gibi diğer yasal süreçlerin başlatılmasına neden olan bir ilk aşama olarak görülür; bununla beraber hakikat araştırmalarını diğer mekanizmalara alternatif oluşturan tamamen bağımsız bir mekanizma olarak görenler de vardır. Dolayısıyla,

mağdurların itibarını iade etmeye ve böylece toplumdaki anti-demokratik güçleri harekete geçirerek demokrasi ve hukukun üstünlüğüne zarar verebilecek riskli davalardan kaçınmaya çalışmaktadır. İlimli yaklaşımın amacı mağdurların koşullarına odaklanan ve yeni kurulmakta olan demokrasilerin politik sınırlamalarıyla acil adalet talepleri arasında denge kurabilecek bir hesap verebilirlik normuna doğru bir yönelim ortaya çıkartmaktır.²⁶

Geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlalleriyle yüzleşme çabaları, geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının en önemlilerinden biri olan ve “toplumsal tahayyülü belirlemede büyük güce”²⁷ sahip bir kurumsal model sunan hakikat komisyonlarını ortaya çıkartmıştır. Hakikat ve uzlaşma komisyonları geçiş dönemi adaleti pratiğine şimdiye kadar beklenen katkıyı sunmuştur. Bu kurumsal yapılar, geçiş dönemlerinde hakikat hakkının etkin bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayan mekanizmalar olarak öne çıkan belirli bir tür araştırma komisyonlarıdır.

Uganda, Bolivya, Arjantin, Zimbabve, Uruguay, Filipinler ve Şili’de ilk hakikat komisyonlarının kurulmasından beri 28’den fazla ülkede değişen başarı düzeylerinde 40 benzer raporlama organı kurulmuştur.²⁸ Hakikat komisyonları, birbirinden farklı iki durumla karşı karşıya olan geçiş dönemi toplumlarındaki geçmişle yüzleşme çabalarında işlevsel olabilecek bir organ oluşturulması ihtiyacına cevaben ortaya çıkmıştır. Bu iki durumdan ilki, otoriter yönetimler sonrası geçiş sürecini yaşayan Latin Amerikalı (Arjantin, Şili, El Salvador, Bolivya, Ekvador, Guatemala, Peru ve Panama) ülkelerde, ihlallerin müsebbibi yönetimdeki bazı belirli yapılar tarafından yıllardır gizlenen gerçeklerin acilen araştırılması ve ortaya çıkartılması ihtiyacıydı. Bu ülkelerdeki geçmiş rejimler, devlet kurumları eliyle suç işlemiş, çoğunlukla gizlice sistematik işkence ve diğer insanlık dışı muamelelere başvurmuş ve mağdurlardan geriye hiçbir iz bırakmayacak şekilde insanları zorla kaybetmiştir.²⁹ Kitlese suçların nasıl işlendiğiyle ve bu suçların mağdurlarıyla ilgili hakikatlerin açık olduğu çatışma sonrası toplumların ikinci bir özelliği ise, bir hakikat komisyonuna duyulan ihtiyacın, tam da farklı (etnik) grupların birbirinin söylemini dışlayan çoklu hakikatlerin var olmasında kendini göstermesidir. Bu nedenle, Kaybedilenler Ulusal Komisyonunun (Arjantin) faaliyetlerinin sonradan kurulan komisyonlara öncülük eden ilk kurulu organ olduğu kabul edilir. Komisyonun alanında bir ilk

örneğin Arjantin hakikat komisyonu raporu Nunca Mas, bir ülkenin kendi geçmişiyle yüzleşmesinde yalnızca bir ilk aşamadır.” A.g.e.

²⁶ Olsen D. T., Payne L. A., ve Reiter G. A., ‘The Justice Balance: When Transitional Justice Improves Human Rights and Democracy’, *Human Rights Quarterly* 32, 2010, s. 987-989.

²⁷ M. Aukerman, ‘Extraordinary Evil, Ordinary Crimes: A Framework for Understanding Transitional Justice’, *Harvard Human Rights Journal*, 15:1, 2002, s. 59.

²⁸ G. Duffin, *Past Truths and Present Justice: The Right to Truth in Transition*, MA International Studies and Diplomacy of the School of Oriental and African Studies, University of London, Londra, 2010, s. 14.

²⁹ A. H. Henkin (ed.), *The Legacy of Abuse: Confronting the Past, Facing the Future*, The AspenInstitute, Washington, DC, ABD, 2002, s. 37.

olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin tartışmalar, sadece Latin Amerika'yla sınırlı kalan etkisinden kaynaklanmaktadır.³⁰

90'ların ortasında apartheid rejiminin sona ermesinden sonra kurulan Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, Arjantin hakikat komisyonunun aksine, daha sonradan kurulan bu tip komisyonlar için çok daha yaygın olarak kabul edilen bir örnek teşkil etmiştir. Güney Afrika komisyonu, failerin işledikleri suçlara ilişkin hakikatleri ifşa etmeleri karşılığında affa başvurmalarını kapsamına alan tek komisyon olsa da, güçlü etkisi nedeniyle hakikat komisyonlarının iki tarihsel dönemini açıkça birbirinden ayıran bir model oluşturmuştur. Bu tarihsel "ayrım" çizgisinden ortaya çıkan farklılıklar şöyle özetlenebilir: Güney Afrika Komisyonundan önceki erken dönem komisyon modelleri kamuya açık duruşmalar düzenlememiş ve mağdur yararına odaklanmışken, Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu ve onu takip eden komisyonlar, istisnasız bir şekilde, ilgiyi mağdur üzerine çeken kamuya açık duruşmalar düzenlemek zorunda olan modern model üzerine kurulmuştur.³¹

2. Hakikat komisyonu işlemlerinde mağdurların yeri ve çoklu hakikatler

Bu bölümde ortaya çıkartılan hakikat ile onarıcı geçiş süreçleri arasındaki nedensel ilişkiyi ele alacağız.

Hakikat komisyonları, "cezalandırıcı adaletin indirgeyici yaklaşımını aşma ve aynı zamanda bu süreçleri tamamlama amacıyla geniş bir tarihsel perspektifle ilgilenme"³² ihtiyacından kaynaklanan belirli yapısal özelliklere sahiptir. Hakikat komisyonu önündeki ifade alımlarının, onarıcı adaletin "çok-yönlü" doğası gereği enformel ve "farklı konuları içerecek şekilde" olması planlanmıştır. Bu, aynı zamanda, çatışmada yer alan bütün tarafların hem çözüm sürecinde hem de geçmişle yüzleşme süreçlerinde ciddi bir şekilde bulunması zorunluluğundan kaynaklanır. Hakikat komisyonlarının bu kapsayıcı yapısının, kitlesel ihlaller sonrası döneme uygulanabilir bir yaklaşım olması ve failer ile işbirlikçileri arasındaki karmaşık ilişkilerle hayata geçirilen kolektif şiddetin detaylı bir dökümünü ortaya çıkartabilmek için işlevsel olması planlanmıştır.³³

Hakikat komisyonu önünde alınan ifadeler, mağdurların, maruz kaldıkları şiddete ilişkin ikna edici kanıtları ortaya çıkartarak, mağduriyetlerinin resmi bir şekilde tanınması ihtiyacını gidermelidir. Şiddetin yaygın olduğu ve bütün toplumu kapsadığı durumlarda bu yaygın mağduriyetin resmi olarak tanınması kolektif bir zorunluluk haline gelir. Dolayısıyla kolektif travmanın resmi olarak tanınması, istisnasız bir şekilde her mağdurun bireysel travma anlatısının

³⁰ M. Freeman, *Truth Commissions and Procedural Fairness*, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York, 2006, s. 25-26.

³¹ A.g.e.

³² M. Aukerman, 'Extraordinary Evil, Ordinary Crimes: A Framework for Understanding Transitional Justice', *Harvard Human Rights Journal* 15:1, 2002, s. 65.

³³ A.g.e.

geçmişteki şiddetle ilgili “kolektif meta-anlatı”ya dönüşmesini sağlayacak karmaşık mekanizmaların işletilmesini gerektirir.³⁴

Karmaşık kolektif anlatıda bireysel travmanın varlığı, mağdurların “şiddet anlatısını kendi biyografisine dahil etme” becerilerini geliştirir ve böylece çektikleri acıları sadece bireysel bir talihsizlik olarak değil, “daha büyük bir toplumsal felaketin” parçası olarak görmelerini sağlar.³⁵ Hakikatin kolektif bir anlatısını yaratmak ve bunu resmi tarihe geçirmek, hakikat komisyonlarının geçmişteki baskı, şiddet ve ihlallere ilişkin hafızanın yeniden yaratılması bağlamında merkezi bir sorumluluğudur. Bu resmi kayıt geçmişte yaşananlarının unutulmamasını garanti altına alacak şekilde toplumsal hafızayı etkilemelidir.³⁶

Mağdurların bu tip ihtiyaçlarını göz önüne aldığımızda, bireysel travmaları da içeren kolektif bir anlatı inşa edilmediği zaman, “bireylerin veya halkların çok fazla” yüzeysel “hafıza ya da çok fazla hakikat sahibi olduğu” veya bu fazlalığın, ortak bir bağlamda tutulmadan birbirinin üzerine bindiği istenmeyen durumlar ortaya çıkar.³⁷ Kimberly Theidon bu duruma “her şeyi hatırlamanın zulumu” adını verir.³⁸ Çoğu zaman “mağduriyetin arketipi” olarak görülen hakikat komisyonları, bu mekanizmaların işletilmesi için tanınan sürenin kısıtlılığından kaynaklı büyük mağdur gruplarını dışarda bırakması sebebiyle çoğunlukla başaramadıkları sayısız sorumlulukla yüklüdür. Bu gibi sonuçlar, komisyonların yetki belgelerinde belirlenen şiddet türlerinin belirli bir tür (örnek vermek gerekirse komisyonun yetkisinin sadece ağır işkence, tecavüz, kaçırma ya da zorla kaybetme mağdurları için tanınması gibi) mağdur tanımı yapıyor olmasından kaynaklanır. Örneğin bir komisyon sadece politik şiddete odaklanıp yapısal şiddeti göz ardı ettiğinde, komisyonun “mağdur tanımı, başka bir tanımda içerebileceği kişileri dışarda bırakacağı için, zorunlu olarak fazlasıyla kısıtlayıcı” olacağından, sürecin kapsayıcılığı da zarar görecektir.³⁹ Böyle durumlarda yasal anlatılar resmi tarihin hiyerarşik olarak yapılandırılmış ve otoriter söylemini dayatarak bireysel ve kolektif pek çok farklı travmatik deneyimin üstünü örtebilir, ki bu da onarıcı geçiş dönemi adaletinin ana kusurlarından biridir.

³⁴ K. Avruch, ‘Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity’, *Transcultural Psychiatry* 47 (1), Sage Publications Journal, Şubat 2010, s. 38.

³⁵ Böyle bir anlayışa ulaşmak, mağdurların algısını travmayla, umutsuzlukla ve bireysel kayıp ve yaralarıyla baş edebilme yoluyla etkiler (...) Daha fazlası için bkz.: M.Minow, *Between Vengeance and Forgiveness: facing history after genocide and mass violence*, Beacon Press Books, ABD, 1998, s. 63.

³⁶ K. Avruch, ‘Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity’, *Transcultural Psychiatry* 47 (1), Sage Publications Journal, Şubat 2010, s. 37.

³⁷ M.Minow, *Between Vengeance and Forgiveness: facing history after genocide and mass violence*, Beacon Press Books, ABD, 1998, s. 62.

³⁸ K. Theidon, *The International Journal of Transitional Justice*, Vol. 3, Oxford Journals, 2009, s.295.

³⁹ K. Andrieu, ‘Civilizing Peacebuilding: Transitional Justice, Civil Society and the Liberal Paradigm’, *Security Dialogue*, Sayı: 41, No. 5, Sage Publications Journal, Ekim 2010, s. 542-548.

Çatışma durumlarında bireysel deneyimleri tanımlamak için, her insanın farklı şekillerde acı çektiğini çünkü insanların çoğunluğunun anlamı sadece kendi acılarında bulduğunu iddia eden Karl Jaspers'ın yorumuna değineceğiz. Herkes yaşadığı zorlukları ve kayıpları kişisel bir mağduriyet olarak yorumlamaya çalışır. Sayısız mağduru bireysel mağduriyetini tanımlama çabası ise çoğunlukla var olan ayrımları daha da kalınlaştıran tamamen farklı bir yorum ortaya çıkartır.⁴⁰

Nazi Almanya'sında Gestapo Gizli Polisinin işkencesine maruz kalan Jean Amery, kendi tutsaklığı hakkında, çatışmanın ahlaki hakikatinden konuşan, acının nesneleştirilmesi rasyonalizmine karşı çıkar. Amery "işkencecilerinin ve toplu katliamların, işkencenin ve her türlü ihlalin –ki bunlar kendisinin ahlaki bir sistem içindeki eylemler olarak değil, fiziksel bir sistem içinde fiziksel olaylar zinciri olarak gördüğü şeylerdi- pasif tanığının eylemlerinde bir nesnellik arayışındaki mantıksal saçmalıklarla" karşı karşıya kalmıştı. Kendi toplama kampından kurtulma deneyiminden sonra Jean Amery kitlesel suçlarda bir nesnellik bulamıyordu.⁴¹

Kolektif anlatının nesnellliğini sorgulamanın dışında komisyonlar, "içinde geçmişteki çatışmayla ilgili birbirine zıt yorumlara sahip kesimler olan toplumlarda ortak bir anlatı oluşturma ve ortak bir zemin kurmanın pratikteki zorlukları"yla da uğraşmaktadır.⁴² Bu nedenle şimdi komisyonların çatışma sonrası toplumlarda onarıcı adaleti ve toplumsal diyalogu teşvik etme sürecinde karşılaştıkları zorlukları ele alacağız.

Yarı-yasal organlar olan komisyonların, çözmeye çalıştıkları onarıcı adaletin geçiş süreciyle ilişkili açmazlar, tam da bu işlevlerinde görülebilir. Diğer bir ifadeyle, eğer geçiş dönemi adaletin amacı hoşgörülü, çoğulcu bir toplum yaratmaksa, bu durumda, komisyonun faaliyet gösterdiği devlet himayesinde ortaya çıkan "tek bir hakikatle" bu hedefe ulaşmak mümkün müdür sorusu ortaya çıkar.⁴³

Çatışma sonrası toplumlardaki derin yarılma o kadar aşırıdır ki çatışmanın tek bir yorumu üzerinde uzlaşmayı başarmanın önünde içinden çıkılmaz sınırlamalar yaratır. Böyle toplumlarda çatışmanın tek taraflı bir okumasına

⁴⁰ K. Jaspers, *The Question of German Guilt (Perspectives in Continental Philosophy)*, Fordham University Press, 2001, New York, s.16.

⁴¹ J. Amery, *At the Mind's Limits: Contemplations by a Survivor on Auschwitz and its Realities*, Indiana University Press, 1980, s. 70.

⁴² K. Avruch, 'Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity', *Transcultural Psychiatry* 47 (1), Sage Publications Journal, Şubat 2010, s. 38.

⁴³ K. Andrieu, 'Transitional Justice: A New Discipline in Human Rights', Online Encyclopedia of Mass Violence, [çevirimiçi] yayım tarihi 18 Ocak 2010, <http://www.massviolence.org/Transitional-Justice-A-New-Discipline-in-Human-Rights>, ISSN 1961-9898, s.11.

yönelik herhangi bir teşebbüs, resmi söylem geçmişteki pek çok kitlesel ihlalin karmaşık yapısını tamamen görmezden geldiğinde, yapay failer ve mağdurlar yaratma riskini taşır. Resmi bir tarih oluşturma çabası, resmi olarak kurulan geçmiş hafızasını öven ya da inkar eden, yapıcı olmaktan uzak ve birbirine rakip anlatılara yol açabilir. Bu tip anlatılar hakikat komisyonlarının çalışmalarında ortaya çıkan hakikatin karmaşık yapısıyla doğrudan ilgilidir.⁴⁴ “Bu nedenle hakikatin gücü, bir kere hak olarak talep edilince, tam da güçlendirme iddiasında olduğu mağdurları güçsüzleştirmek gibi paradoksal bir sonuca yol açabilir. Bu da insan hakları söyleminin kendi “hakikat rejimini” teşvik etmesinden kaynaklanır.”⁴⁵ Bu nedenle Güney Afrika Hakikat Komisyonu (1995-1998) “toplumsal hakikatleri tanıma ve yer vermede, olgusal ve hukuki hakikatler, kişisel ve anlatısal hakikatler, iyileştirici ve onarıcı hakikatler gibi çok çeşitli hakikatlere yer vermiştir.”⁴⁶

Şimdi birbirinden farklı hakikatlerin, doğalarını ve içeriklerini en iyi şekilde ifade etmek amacıyla, tanımlarını netleştirmeye çalışacağız. Hukuki hakikatler, insan hakları ihlallerinin ve kişilerin zorla kaybedilmesinin olgusal detaylarını, tarafsız ve nesnel süreçlerle elde edilen kanıtlarla ortaya çıkartan hakikatlerdir. Bu nedenle bu tip hakikatlere “olgusal hakikatler”⁴⁷ de denir. Olgusal hakikatlerin aksine “anlatısal hakikatler”⁴⁸, bireylerin kişisel deneyimleriyle ilgili kişisel algılar, hayali ögeler ve duygular içerir ve bunların ifade edilmesine yarar. Güney Afrika komisyonu anlatısal hakikatlerin “iyileştirici potansiyelini” açıkça tanımıştır.⁴⁹ Ayrıca süreç içinde diğer hakikatlerden farklı olarak “dağınık ve soyut”⁵⁰ bir içeriğe sahip olan “toplumsal hakikatler”⁵¹ de kabul edilmiştir. Toplumsal hakikatler yalnızca o hakikatlerin kökeni hakkındaki olgularla ilgilidir ancak bu hakikatlerin bağlı olduğu değerlerle de bağlantılıdır ve “toplumun bir daha bu ihlalleri yaşamasını engelleyecek şekilde yeniden örgütlenmesini” sağlayacak “normatif bir kapasiteye” sahiptir.⁵² Bu tür bir hakikatin ortaya çıkması için açık ve kapsayıcı bir diyalog yaratacak uygun süreçlere ihtiyaç vardır, ki bu diyalogdan “toplumsal olarak inşa edilmiş bir hakikat” olarak kendi içeriği de çıkacaktır. Bunlara ek olarak, mağdurların ve hayatta kalanların deneyimlerini doğrulayan olguların belgelenmesi ve itibarlarını yeniden

⁴⁴ A.g.e.

⁴⁵ G. Duffin, ‘Past Truths and Present Justice: The Right to Truth in Transition’, *MA International Studies and Diplomacy of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Londra, 2010, s. 6.

⁴⁶ A.g.e. s.16.

⁴⁷ M. Valiñ as M., K. Vanspauwen, ‘Truth-seeking after violent conflict: Experiences from South Africa and Bosnia and Herzegovina’, *Contemporary Justice Review*, Vol. 12, No. 3, Routledge, Taylor and Francis, Eylül 2009, s. 271.

⁴⁸ A.g.e.

⁴⁹ A.g.e.

⁵⁰ A.g.e.

⁵¹ A.g.e.

⁵² A.g.e.

kazanmalarına yardımcı olunması yoluyla beyan edilen “onarıcı hakikatler”⁵³ vardır.

Buradan hareketle, hakikat komisyonlarının hakikat kavramının basit bir tanımıyla meşgul olmadığı ve bunun da komisyonların “görel bir epistemolojik ve söylemsel gerçeklik”⁵⁴ içinde hareket ettiği sonucunu çıkartabiliriz. Bu anlamda, Güney Afrika Hakikat Komisyonu pratiğinin entelektüel yorumları, ancak farklı türdeki hakikatlerin kendi başlarına var olmasıyla mağdurların birbirlerinden farklı ihtiyaçlarının karşılanabileceğini görerek, hakikati belirlemenin karmaşıklığına işaret etmiştir. Bununla beraber, komisyonların bu koşullarda resmi ve güvenilir anlatılar yaratma evrensel işlevi, Komisyon tarafından onaylanan tek bir geçmiş görüşünün dayatılmasına da neden olabilir. Bu da, Komisyonun “tam bir uzlaşma için hayali bir görüş”⁵⁵ dayatmaya yönelik muhtemel çabalarında olduğu gibi, belirsizliğe ve riskli sonuçlara yol açabilir.

Komisyonlar yetkileri temelinde ulusun resmi tarihinde yer alacak ve almayacak şeyleri belirleyebilirler, ki bu da onların geçişin toplumsal bağlamındaki aşık politik rollerini oluşturur. Bu nedenle, komisyonların kolektif hafızaya ilişkin faaliyetleri “hafıza üreten”⁵⁶ resmi organlar olarak algılanmalarına katkıda bulunur. Dahası, bunun yaratılması “geçmişin resmi tarihi” algısını yaratmış ve komisyonların ürettiği hafızanın, çatışma sonrası toplumlarda pek çok bireyin ve grubun gerçek inançlarına nüfuz etmesini zorlaştırmıştır. Hakikat komisyonlarının rolü anlatılar inşa etmek ve geçmişin resmi tarihini yaratmaktır; bu da uzlaştırıcı demokratik perspektifi yakalamak için hem anlaşılırdır hem de yeteri kadar kapsayıcıdır.⁵⁷ İkincil rolleri nedeniyle hakikat komisyonlarını “kahramanlarının mecazi olarak işlev görenek çeşitli ahlaki erdem ve kötülükleri temsil ettiği ve bir tercüman aracılığıyla hayatın nasıl daha iyi idame ettirebileceğine dair bir mesaj ileten Elizabeth dönemi moralite tiyatro oyunları”⁵⁸ karşılaştıran bir tartışma vardır. Buradan hareketle hakikat komisyonunun çalışmalarıyla yaratılan resmi tarih genellikle “liberal kefarete” hizmet eden “büyük meta-anlatı” olarak işlev görebilir. Sonuç olarak, “kolektif yıkımın [resmi olarak] hikayeleştirilmesi” genellikle bir ulusun “yeniden doğumu” amacını taşır, ki bu da yine hakikat komisyonlarının politik işlevine işaret eder.⁵⁹ Her ne kadar “hakikati bir ‘meta-anlatı’ olarak kurmanın işlevi eski

⁵³ A.g.e.

⁵⁴ K. Avruch, ‘Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity’, *Transcultural Psychiatry* 47 (1), Sage Publications Journal, Şubat 2010, s. 39.

⁵⁵ K. Andrieu, ‘Civilizing Peacebuilding: Transitional Justice, Civil Society and the Liberal Paradigm’, *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 5, Sage Publications Journal, Ekim 2010, s. 542-543.

⁵⁶ A.g.e.

⁵⁷ A.g.e.

⁵⁸ M. Osiel, 1995, ‘Ever Again: Legal Remembrance of Administrative Massacre’, *University of Pennsylvania Law Review*, 1:144, s. 684.

⁵⁹ Kora Andrieu, ‘Transitional Justice: A New Discipline in Human Rights’, Online Encyclopedia of Mass Violence, [çevirimiçi] yayım tarihi 18 Ocak 2010,

rejimden “kopma” ve ciddi bir değişim yaratma olsa da, sonucu diğer söylemlerin kalabalıklaşması olabilir.”⁶⁰

Kolektif hafızanın konsensüsle oluşturulduğu varsayımına karşın, bunun sadece bir ideal olarak var olabileceği aşıkardır. Bu nedenle de (idealist) özü yeni baskıcı yapıların potansiyel taşıyıcısı olabilir. Bu fikri, Michael Foucault’nun kolektif hafızanın idealist doğası fikri ve bunun baskıcı kökenleri ile baskıcı eğilimleri üzerine gözlemlerine bakarak açmaya çalışabiliriz.

Açık bir şekilde Foucault, kolektif hafızanın, toplumsal çatışmanın dinamikleriyle şekillenmesi nedeniyle, birbiriyle çatışan hafızaların (karşıt hafızalar) yokluğunda anlaşılabilir ve hatta var olamaz olduğunu belirtir. Kolektif hafızanın dinamik varlığı, onu üzerinde hakimiyet kurulacak bir mücadele alanı haline getirir çünkü bir grubun hafızası üzerinde hakimiyet kurmak öncelikle bu hafızaya sahip olmanın getirdiği bir toplumsal kontrol ve o hafızanın neler içereceğine karar verebilme anlamına gelir.⁶¹

“Olgular asla tamamen apaçık değildir” ama her zaman bir aracı vardır varsayımından ilerlersek, olguların yorumlanmasında ortaya çıkan sorunlar resmi bir kolektif anlatı yaratma sürecinde kaçınılmazdır.⁶² Bilgi ile bireylerin ya da grupların inanışları arasındaki büyük uyumsuzlukların farkında olmak konusundaki beceriksizlik düzeylerine bağlı olarak komisyonlar, kamusal bilinç ve insanların bilgiyi yorumlayışları üzerinde hiçbir etki gösteremeyebilirler. Ki bu da “uzlaşma” süreçlerinin başlaması için gerekli olan “ortak bir ahlaki zemin yaratma olasılıklarını” ortadan kaldırabilir.⁶³ Son olarak, Ruti Teitel’in belirttiği gibi, “Hakikat özerk bir tepki değildir; olguları yeniden inşa etmek diğer toplumsal pratiklerle ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Hakikat bilindiğinde, bazı kritik bilgiler kamusal olarak tanındığında, ortak bilgi genellikle faillere yaptırım uygulanması, mağdurlara tazminat sağlanması ve kurumsal reformlar gibi diğer hukuki mekanizmaları da harekete geçirir. Hakikat raporları yapısal nitelikte tavsiyelerde bulunmaya devam eder.”⁶⁴

<http://www.massviolence.org/Transitional-Justice-A-New-Discipline-in-Human-Rights>, ISSN 1961-9898, s. 12-15.

⁶⁰ G. Duffin, ‘Past Truths and Present Justice: The Right to Truth in Transition’, *MA International Studies and Diplomacy of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Londra, 2010, s. 41.

⁶¹ Foucault M., ‘Film and Popular Memory’, *Radical Philosophy* 11: 25–64.1969, Andrieu, ‘Civilizing Peacebuilding: Transitional Justice, Civil Society and the Liberal Paradigm’ içinde, *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 5, Sage Publications Journal, Ekim 2010, s. 542.

⁶² K. Avruch, ‘Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity’, *Transcultural Psychiatry* 47 (1), Sage Publications Journal, Şubat 2010, s. 38.

⁶³ Kora Andrieu, ‘Transitional Justice: A New Discipline in Human Rights’, Online Encyclopedia of Mass Violence, [çevirimiçi] yayım tarihi 18 Ocak 2010, <http://www.massviolence.org/Transitional-Justice-A-New-Discipline-in-Human-Rights>, ISSN 1961-9898, s. 12.

⁶⁴ R. Teitel, *Transitional Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 88.

Yasal takibatların “hakikate karşı adalet tartışmasında sıklıkla atıfta bulunulan, afların, ihlallerin faillerinin ceza tehdidi olmadığını bildikleri durumda ifade vermeye daha hazır oldukları⁶⁵ gerçeğinden hareketle, daha geniş bir hakikate ulaşabileceği gerçeğini göz ardı ettiğini” düşünürsek, hakikat komisyonlarının bir paradoks içinde hareket etmeleri yaygın bir durumdur çünkü bu komisyonların, bir yanda, işlenen suçların detaylı bir şekilde açığa çıkartılmasına yönelik kamusal ihtiyacı karşılamak gibi bir sorumlulukları varken, bir yandan da faillere adilane davranmayı garanti etmeleri gerekir. Bu anlamda, komisyonlar “kolektif hafıza kaybına” karşı bir “garantör olarak hizmet veren” kurumlar gibi değerlendirilse de, adalet ve cezalandırma gerektiren sayısız dehşet verici suçla ilişkin hakikati geride bırakırlar. Bu ihtiyaçlara dikkat etmemek adalet kavramını, yasal prosedürleri ve hukukun üstünlüğünü tehlikeye atar.⁶⁶

Hakikat ve adalet arasındaki ilişkide, adalet talep eden mağdurlar taleplerinin karşılanmadığı hissini yaşadığında ya da adaletin gerçekleşmesi için çaba dahi harcanmadığını düşündüğünde, uzlaşmanın nasıl sağlanacağı sorusu ortaya çıkar.⁶⁷ Dolayısıyla, hakikati yaşama sokma gerekliliği, kitlesel şiddet olayları ertesinde travmatik deneyimlerle ilgili hakikat ifşası süreçleri formel yasal süreçlerle tamamlandığı zaman yerine getirilebilir. Hakikat arayışı önceden düzenlenmedikçe, daha geniş bir hesap verebilirlik ve toplumsal iyileşmeyi mümkün kılacak mahkemeler ve diğer yaptırımlar, mağdurlara onarımlar ve yapısal değişiklikler⁶⁸ gibi farklı yönlere gidebilir.

Netice itibarıyla onarıcı ve cezalandırıcı adaletin birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanımındaki azalamaya dikkat çekmek zorundayız. Mesele “bir hakikat komisyonunun ya da diğer hukuk dışı hakikat arayışı mekanizmalarının ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu oldukları tespit edilen insanların adlarını ifşa edip etmemesi”⁶⁹ etrafında dönmektedir. Yasmin Naqvi bu konuda “kişilerin ve toplumun hakikate erişim hakkı ile fail oldukları iddia edilen kişilerin kanuni hakları –çoğunlukla da masumiyet karinesi ve isnat edilen suçlara ilişkin kişinin

⁶⁵ Politik suçlara ilişkin geniş kapsamlı af yasaları “diğerlerinin yanı sıra Güney Afrika, Sierra Leone, Mozambik, ve Angola’da” hayata geçirildi. G. Duffin, *Past Truths and Present Justice: The Right to Truth in Transition*, *MA International Studies and Diplomacy of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Londra, 2010, s. 20.

⁶⁶ Kora Andrieu, ‘Transitional Justice: A New Discipline in Human Rights’, *Online Encyclopedia of Mass Violence*, [çevirimiçi] yayım tarihi 18 Ocak 2010, <http://www.massviolence.org/Transitional-Justice-A-New-Discipline-in-Human-Rights>, ISSN 1961-9898, s. 11-12.

⁶⁷ K. Avruch, ‘Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity’, *Transcultural Psychiatry* 47 (1), Sage Publications Journal, Şubat 2010, s. 37.

⁶⁸ R. Teitel, *Transitional Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 89.

⁶⁹ Y. Naqvi. ‘The Right to Truth in International Law: Fact or Fiction’, *International Review of the Red Cross*, Vol. 88, No. 862, Haziran 2006, s. 272.

adil bir yargılamada kendini savunma hakkı- arasındaki çatışmaya”⁷⁰ işaret etmektedir.

Sonuç

Etkili bir hakikat arayışına girişmek ve zarar görmüş toplumsal dokunun onarımı ancak hakikat komisyonları gibi araştırma komisyonları kendiliğinden sahip olmaları gereken özerkliği taşıdıkları zaman mümkün olabilir. Her ne kadar bu komisyonlar devletten bağımsız olsa ya da olmalıysa da, rolleri geçiş dönemi adaleti süreçleri için kritik önemde olan sivil toplumdaki destek alırlar. Toplumsal tefekkür organları olarak hakikat komisyonları, diğer pek çok sivil toplum bileşeninin yanı sıra mağdur örgütleri, insan hakları grupları, dini ve ahlaki liderler gibi heterojen sivil toplum yapılarının varlığı ve desteği olmadan işlevlerini tamamlamaktan acizdir. Bu gruplar hakikat arayışı süreçlerinin ortaya çıkarttığı hakikatlerin kamusal algıda yer etmesine çabalayarak toplumda toleransın ve insan haklarına saygının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Başarıları da, çatışma ve yaşanmış insan hakları ihlallerinin sağlam, reddedilemeyecek, rasyonelize edilemeyecek, toplumsal hafızadan silinemeyecek ve teknik olarak tam bir tarihini yaratabilme kapasiteleriyle ölçülecektir.

Kaynakça

Kitaplar:

Amery J., *At the Mind's Limits: Contemplations by a Survivor on Auschwitz and its Realities*, Indiana University Press, ABD, 1980

Freeman M., *Truth Commissions and Procedural Fairness*, 1. Baskı, Cambridge University Press, New York, 2006

Henkin H. A., (ed.), *The Legacy of Abuse: Confronting the Past, Facing the Future*, The Aspen Institute, Washington, DC, ABD, 2002

⁷⁰ A.g.e.

Jaspers K., *The Question of German Guilt (Perspectives in Continental Philosophy)*, Fordham University Press, New York, 2001

Minow M., *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History After Genocide and Mass Violence*, Beacon Press Books, ABD, 1998

Teitel R., *Transitional Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2000

Makaleler:

Andrieu K., 'Civilizing Peacebuilding: Transitional Justice, Civil Society and the Liberal Paradigm', *Security Dialogue*, Vol. 41, No. 5, Sage Publications Journal, Ekim 2010

Andrieu K., 'Transitional Justice: A New Discipline in Human Rights', *Online Encyclopedia of Mass Violence*, [çevirimiçi] yayım tarihi 18 Ocak 2010, <http://www.massviolence.org/Transitional-Justice-A-New-Discipline-in-Human-Rights>, ISSN 1961-9898

Aukerman M., 'Extraordinary Evil, Ordinary Crimes: A Framework for Understanding Transitional Justice', *Harvard Human Rights Journal*, 15:1, 2002

Avruch K., 'Truth and Reconciliation Commissions: Problems in Transitional Justice and the Reconstruction of Identity', *Transcultural Psychiatry* 47 (1), *Sage Publications Journal*, Şubat 2010

Duffin G., 'Past Truths and Present Justice: The Right to Truth in Transition', *MA International Studies and Diplomacy of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Londra, 2010

Naqvi Y., 'The Right to Truth in International Law: Fact or Fiction', *International Review of the Red Cross*, Vol. 88, No. 862, Haziran 2006

Olsen T. D., Payne L. A., & Reiter G. A., 'The Justice Balance: When Transitional Justice Improves Human Rights and Democracy', *Human Rights Quarterly* 32, 2010

Theidon K., *The International Journal of Transitional Justice*, Vol. 3, Oxford Journals, 2009

Valiñas M., Vanspauwen K., 'Truth-seeking After Violent Conflict: Experiences from South Africa and Bosnia and Herzegovina', *Contemporary Justice Review*, Vol. 12, No. 3, Routledge, Taylor and Francis, Eylül 2009

Belgeler:

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk İhlali Mağdurları için Tazmin ve Telafi Hakkı Üzerine Temel İlkeler ve Kılavuz, GA res. A/C.3/60/L.24 eki [Bassiouni İlkeleri]

12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmesi Ek Protokolü ve Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması (Protokol 1), (yürürlüğe giriş tarihi 8 Haziran 1977). <http://www.icrc.org/ihl.nsf/full/470?opendocument>

Diane Orentlicher, “Cezasızlıkla Savaş Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi için Güncellenmiş İlkeler” BM doc. E/CN.4/2005/102/Add. 1. E/CN.4/2004/88, Tüm boyutlarıyla cezasızlıkla mücadelede devletlerin yerel kapasitesini geliştirmek için iyi örnekler üzerine bağımsız bir çalışma ve tavsiyeler, (27 Şubat 2004).

E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev. 1, Ek I, İlke I., Louis Joinet, ‘(Sivil ve siyasi) insan hakları ihlallerinin faillerinin cezasızlıkla korunması sorunu’, alt komisyonun 1996/119 sayılı kararını takiben özel prosedür olarak hazırlanan rapor.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiserliği, 2005/66 sayılı Hakikat Hakkı Kararı, 20 Nisan 2005. E/CN.4/RES/2005/66, <http://www.refworld.org/docid/45377c7d0.html> [son erişim: 25 Nisan 2014].

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiserliği, Hakikat Hakkı Çalışması, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, 8 Şubat 2006, E/CN.4/2006/91, <http://www.refworld.org/docid/46822b6c2.html> [son erişim: 25 Nisan 2014].

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, *BM İnsan Hakları Konseyi: Hakikat Hakkı*, , *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu*, 7 Haziran 2007, A/HRC/5/7.

Justinianus Primus Law Review telif hakları Üsküp’teki Ss. Cyril & Methodius Üniversitesi, Justinianus Primus Hukuk Fakültesi’ne aittir ve Fakülte’nin açık yazılı izni olmaksızın içeriği kopyalanamaz, e-posta yoluyla birden çok alıcıyla paylaşılamaz veya ticari e-posta yönetim servislerine gönderilemez. Bununla beraber, okuyucular bireysel kullanım için dergiden makaleleri yazdırabilir, indirebilir ya da e-posta yoluyla gönderebilirler.